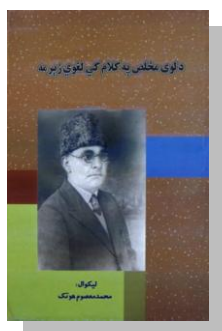

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ليکوال
محمد معصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.notakonline.com

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص څوک وو؟^(۱)

ارواښاد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)^(۲) د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصیت تېر سوی دی. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر څنگ ئې د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئې خپلو معاصرینو ادیبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته ورپېژندلی وو. ارواښاد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پیاوړی ملگری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاریخي علمي او ادبي حوزه کي خپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ - ۱۳۲۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکې روڼ خراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلاند ستوری ؤ. دا سړی زما د څلوېښتو کالو خواخوږې اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعالیت کي تکړه ملگری ؤ"^(۳). ارواښاد قیام الدین خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو، د ارواښاد لوی مخلص په باب کښلي دي:

(۱) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلې ده خو دیارلس کاله وروسته مي بیا وکتله او ځيني زیاتوني مي پکښي راوستلي (هوټک).

(۲) د ده د زېږېدلو او مړیني نېټې زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د یوه کال توپیر لري. په اوسني لیکوال (نوی چاپ) - ۱۰۴۱ مخ کي د علامه حبيبي د پښتو ادب لنډ تاریخ - ۲۲۵ مخ په حواله ۱۲۲۰ ش کښل سوی دی او زیاته کړې ئې ده چي دا نېټه د اوسني لیکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۲۲۷ش) چاپ سوې ده. د "لوی مخلص کلیات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ش چاپ) د سربيزي په (ج مخ) کي ئې دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلې ده. د مړیني نېټه ئې هم په اوسني لیکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د لوی د مياشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" لیکلې ده خو د "لوی مخلص کلیات" په (همخ) کې بیا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ" د لوي په ۳ نېټه "بللی دی" زماخیال ته داسي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د لوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د لوي دریمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دی.

(۳) د لوی مخلص کلیات - (و مخ).

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

"که څوک گرځي گرځي چې داسي يو سړی پيدا کړي چې د هغه دوستي او بغض د وطنيت او مليت په نقطه مېني وي نو گومان کوم چې ستړی به شي نو آخر به ئې زړه په مخلص خوږ شي"⁽⁴⁾.

ارواښاد عبدالقدوس نجيب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بيانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار يو منلی شاعر ؤ چې شعر ئې پخوانی او سلاست ئې عوامو او خواصو منلی دی. ده پخپلو اجتماعي اشعارو کې د رشوت، خیانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئې هومره له سوزه ډک دي چې په بې مینې زړو کې د مینې جذبه پيدا کوي او د مینو زړو د عشق اور لا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئې چې پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو څخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهی صفت ئې په هر محفل کې کېږي، د موسیقۍ استادان ئې د موسیقیدانۍ د مهارت یادونه کوي او وایي اکثره اشعار ئې د موسیقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي..."⁽⁵⁾.

د لوی مخلص کلیات د غلام محی الدین ایوبي په اهتمام او تصحیح په ۱۳۵۱ش کال په کندهار کې د احمد شاه بابا د کتاب چاپولو موسسې له خوا چاپ سوي دي. د رباعیاتو مجموعه ئې هم تر کلیات دمخه په ۱۳۳۲ش کال⁽⁶⁾ د نوموړي ایوبي په همت د کندهار مطبعې له خوا چاپ سوي ده.

(4) اوسني لیکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷کال د سالنامې په حواله

(5) د لوی مخلص کلیات: ی-ک مخونه

(6) دا نېټه د لوی مخلص په کلیات کې ۱۳۳۳ش ده چې غالباً به چاپي تېروتنه وي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د لوی مخلص زوی ارواښاد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵ مخ - نوی چاپ) وگوري.

د ارواښاد عبدالرووف مخلص درې زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کړنو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولوست چي زما د همدې کوچنوتي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره يادونه ځايېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دی. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وايه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زياتي لغوي زېرمي زه دې ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکارم. په دې کي مي دوه مقصده دي يو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې گوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي راخيستې ده. له ځانه ئې د لغاتو ماشين نه وو جوړ کړی. ما که ښايي په دې حاضره رساله کي ځيني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مي معذور وگڼي ځکه د هريوه مورد سره بېل دی.

هيله ده د دې کوچنوتي رسالې په کښلو سره مي هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوي څرگندونه کړي او د پښتو ژبي کوچنوتي خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک

۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع

ټورنټو - کاناډا

{الف}

آش:

آش یو راز خواړه دي له اخښلو اوږو څخه نري نري تارونه په چاره جوړ کړي بیا ئې نو په اوبو کې وایشوي چې پاڅه سول له مستو یا کروتو سره ئې ګډ کړي دپاسه باندې وچه نعنا یا شینشوبی ودرېوي او په کاچوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کې هم خرڅېږي. آش په هوسانه کتخ کې راځي او د اشرافو خورک دی چې پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دی.

تر ښه زوی جار کړه روپی. قورمې و آش
په بدی کې ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا پرستن به خرڅ وي پر بازار
چې اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳ مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه یا اوزګرې پوستونه په اشخارو کې خیشتي او وروسته ئې په مخصوص تیغو سره له وړیو څخه پاکوي. له دغو پوستو څخه تر آش کولو وروسته څرمني جوړېږي. په کندهار کې د پسه او اوزګرو له پوست څخه جوړو سوو څرمنو ته (ساخت) وایي. له (ساخت) څخه په بوتونو کې کار اخیستل کېږي، سراجان د آس قیضې او تسمې او صحافان د کتابو د وقائې بېخونه هم ځني جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

يو شى په زور (تاو، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځايه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خورې د دنيا په کم و بېش
"مخلص" شکر کړه بډای سې کا دروېش
او که نه له لوړه غره کړه ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی بادار په وېش
(۱۷۴ مخ)

ارږی:
د خولې د خوند خرابېدل چي له ډېر خورک يا د معدې د خرابېدو له اسسته پېښېږي. څوک چي تر اندازې زيات خواړه و خوري. سهار ئې د خولې خوند خراب، تېغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښه وي. دغه حالت ته "ارږی بدېدل" وايي. ارږی د خولې له لاري د معدې د باد خارجولو (تېغ) ته هم ويل کېږي. د ارږي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکۍ شومه وباسي او يوه ډکه پياله سهار په نهاره په وچښي. په کندهار کي د "ارږي بدېدلو" ته (خوابدي) هم وايي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوې وه، څو واره ئې خوا وگرزېدله، رنگ ئې تک ژړ اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکۍ شومه وروايستله او په وئې چښله اوس ئې لږ څه رنگ ځای ته راغلی دی". مخلص وايي.

بېل دي نه کړه ښه او بد لمر و اورېځ
پر سر گرزوي درست عمر د نس برخ
يا په ډېر خواړه د شپې دي ارږی بد
يا له لوږي ئې ناتوانه ټوله ورځ
(۱۴۲ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ارهې:

په مځکه کې لوی شاه، چې قطر ئې شپږ اووه متره وي، وکیني او د خرڅ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه ځني راباسي او پر مځکه ئې لگوي. له اړه څخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي. د ډيورنډ خط د هاخوا پښتانه اړهې ته (باورې) وايي چې غالباً به هندي کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترڅ کې د "باورې" لغت د خط په دې خوا کې هم عام سوی دی. لوی مخلص ویلي دي:

چې دي نس مردار رشوت ته کړ اړهې
پکښې ځای دي خپل پردي کړه گډوډ
نوله کوم لوري بې باسې ریشخندي
چې د سپي په خبر دي تېر کړ دا کلک هې
(۱۵۳مخ)

په کلاسیک ادب کې اړهې د "ارهې" په شکل راغلی دی. میرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې اړهې کړ یا گرداب شو
(دېوان - ۹۷ - مخ د ۱۳۵۴ ش کال چاپ، کابل)

اړي:

مجبوریت، احتیاج.

لوی مخلص وايي:

پرهر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه ده د سړي
له هغه لیري کوه ځان په ژوندون

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

څوک چي خپل او پردی گډ سره لري
(۲۰۸ مخ)

اړی :
مجبوریت، محتاجی.

لوی مخلص د "اړی" لغت داسي راوړی دی:
په سپرو پسي نن گرزو له اړی
کې کالي وي د خمتا او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه تړلې پر کوم تش کډو بگری
(۲۰۹ مخ)

ازانگه:
په نورو لهجو کي ئې (انگازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وايي:
که ملگری سوې د بد سپري يو گام
ته به هم سې د هغه په خوی بد نام
چي له لوړي سي پر مخکې را ارتاو
که مات نه سي ازانگه خوځي د جام
(۱۹۲ مخ)

آش اش:
د کندهار پښتانه حیواناتو او مرغانو ته په بېلابیلو حالاتو کي مختلف
کلمات کاروي. د مثال په توگه، د دې له پاره چي حیوانات سم پر لار
حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (آش اش)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کلمات خرو ته د تگ په وخت کي ويل کېږي. که وغواړي چي خړدي ودرېږي، (ايش) ورته ويل کېږي. اسانو ته د تگ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) يا يو بل راز اوازونه ويل کېږي. غوايانو ته د تگ له پاره (آو) وايي. اوبسانو ته د چو کېدلو له پاره (ايخ ايخ) ويل کېږي.

لوی مخلص وايي:

نفس اخته کړو د دنيا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسې نه وي يا اش اش
(۱۷۳ مخ)

وايي چي په کندهار کي د کهندل خان د واکمنۍ قاضي القضاات قاضي غلام به پر حيواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په ټوکو کي ويل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".

انگېرل:

په پارسي (پنداشتن)، گڼل.

لوی مخلص وايي:

ټول به انگېرو له ځانه چي راپېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم ښه کارونه نه دي لږ
(۳۳ مخ)

اورېز:

بيت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

يو غريب ته کوم ظالم گډوډي په رېږ
نه سو کړای هغه محتاج ځني پر هېږ
ما ويل دا هم ده هسي ناکامي
لکه څوک ناستي ته اړوي د اورېږ
(۱۲۷ مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلې ده.

اووز:

څو، څونه، څومره.

لوی مخلص وايي:

نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښې څه زوز
هر سړي وينم د ځان په ويراخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې څخه ايستلی دی او اوسني
ځوانان ئي حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئي په
خپلو ليکنو کي کاروي.

اوزگړی:

د بُزې (وزې) نر ته ويل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې څپې وي او
فشار ئي پر دوهمه څپه (گاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي
نسته او که وي هم فشار ئي پر وروستۍ څپه اچوي. لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بېلوي وینښه دنیا چندن او غز
خرڅ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوتو کي کم نه سي یو گز
(۱۲۲ مخ)

اوژغوني:
د اوزگرو او بزو وربښتانو ته ویل کېږي. د پسه او اوبنانو وربښتان
وړی دي. وړی تر اوژغونو پستې او نرمي او په بیه هم ارزاني وي. زیږو
وړیو ته هم اوژغوني ویل کېږي. د وړیو کمبله د اوژغونو تر تېغره ډېره
ارزښتناکه وي. مخلص وايي:

لنډ برستن به ستا له مخه اوږدوي په کشېدو
د کمبلي پر ځای درکړي د اوژغونو زیږ تېغره
(۲۸ مخ)

اوږد غوړی:
د خره له پاره بل نوم دی. غالباً به د پارسي (درازگوش) ژباړه وي.
لوی مخلص په همدې معنا باندې داسي راوړی دی:

نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوړی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسې نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

اوسار:

د اسانو خولې ته کیزه اچوي او عین دغه راز وسیله چي د خرو
له پاره جوړه سوی وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکان ځای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

"مُشه" یو راز خره ته ویل کېږي.

اوستری:

وروستی، آخره.

لوی مخلص راته وايي:
چي اوستری ورځ ارمانجن یو ماوتا
لاړومبی ښه دی چي ځان پوه کړو په دا
(۴ مخ) - (۱۲۳ مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوستری ورځ نامرده ده".

اومړی:

ناغښتی تار، هغه تار چي غښتل سوی نه وي، سُست تار، اوم
سپنښی، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

او مړې تار مي غښتې چې په وگنډم پرهار
رقيب راغی هم تار هم ئې پرهار کړ گډ و وډ
(۲۵ مخ)

ابغ:
سمد م، وچ کلک، شخ

د قبر مړې په لحد کي "ابغ" پروت وي.
دا لغت لوی مخلص د اسي راوړې دئ:

که غريب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
خوپينگي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هيچا خخه درېغ
(۱۷۹ مخ)

{ب}

بابک:
د جوړښت له مخي د (بابا) تصغيري شکل دئ. خو په اصطلاح کي د
(پلار) په معنا ډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا گناه
د ادې و د بابک
(۵۰ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د کندهار د نجونو په لوبو کې یوه لوبه "اژاتور" یا "اشاتور" نومېږي. دوی نجوني یو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کېښوي او مخصوصي بدلي وایي چې یوه برخه یې داسې ده:

آبابکه پلاره! ولاکه مې واده کې، چې ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اواړي سرې غالی نه وي، پرناستي مسلې نه وي،...

اوس به ترباغ واوړم، غونچه گلان به راوړم، یو به ولالي ته کم، یو به و تندي ته کم، تور مې پېکې دی، شین خال مې زمری دی،...

آبی بي ایمنې، په واله کې لمبېږې، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کې پټېږې، جوپون پرې پرې، جانان ته خولگۍ ورکه سبا وخت دی د مېلې،...

آبی بي لایکي، کمیس دي لیکي لیکي، سبا به دي واده کې، زانگو به زنگوې، ټک ټک د دروازې، تاسي وگورئ چې خپل دی که پردی دی، جگ نری سړی دی، چټ کابلی دی...

بابت:

په درواغو سره د یو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وایي:

زمانه کې ډېر مینده سې په ښه سات

خطا مه سه د هر ټگ اشنا په بات

که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي

چي څه نه ويني تېرېږي به په تراټ

(۱۳۹مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

يو چا ته وائي: "ته ډېر غښتلی سړی ئې، د زمري په جنگ ورتلای سې، په سره انگار گډېدلای سې،..." دی هم وباتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سې. خلک ئې پر ساده گۍ باندي وخاندي.

باتي:

لاپی (لافي)، شاپي.

په کندهار کي د "باتو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلې دي:

هونښ کوه په ډېرو باتو د هر چا مه سه غلط
کار دئ بېل، خبري بېلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

بار:

د توپک پرله پسې ټکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:

چي ننگ شرم دي له سترگو خخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کور ودانول د بل په مال
خلک بد گڼي د خور ولور تر بار
(۱۲۵ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بټه:

تود او سوځنده دښت، کوره، دانښ، د نخودو او نورو غلو دانو د بریانولو طشت.

لوی مخلص راته ویلي دي:

چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوري وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:

غت، پلن، غورس لرگی، سوتی.

لوی مخلص مرحوم وايي:

له غښتلي سره مه لوپړه په لج
ئې کم واک څه پر سوي د غاري جج
ايرلا نه کوي هېڅ واری پر سري
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴مخ)

بدپوز:

قهرجن، مغرور، بدگوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:

ظالم تل سر په هوا گرزي بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې وینې دی د شرم په اوبو
پر سپېدلی ژی اوبو نه را کړا کوز

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۲۲ مخ)

برخ:

(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خالیگاه پرده، جمع ئې (برخي) دي.

لوی مخلص وايي:

موږ به نه سي پر پینګي د چا د خدای پر پار غریب
خو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنګ و هلو د نس برخ
(۲۰ مخ)

بروخ:

بروخه، په پارسي ورته (اشنان) وايي.

لوی مخلص وايي:

چي په ژوند له تنه ليري نه سي خيره د دنيا
بيا بې پاک نکړې تر مرګه په صابون و په بروخ
(۲۰ مخ)

عام نوم ئې "بروخه" دئ. دلته د قافيې اړتيا د پای (ه) ځني غورځولې
ده. بروخه يو راز نبات دئ چي د کاليو په پرېمنځلو کي کار ځني
اخيستل کېږي. پښتانه مړي ته په بروخه غسل ورکوي.

بګ:

غت، په ونه جګ، بالغ، دنگ.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

راپه غاړه ده د غم تر بورگلوې
يو د بل په مخ کې تېک لکه بگ
(۵۰ مخ)

بگړی:
د ستار، عمامه (عربي). په کندهار کې بگړی ته (لنگوټه) هم وايي چې
سمه نومونه نه ده. نوري لهجې "پگړی" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
لو بگړی غښتي پاڅې
لڅ پرکې په خټو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کې لو (لویه) بگړی ترل د پایلوچانو دود (رسم و رواج) وو.
د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چې بگړی تر ټاکلي
اندازې لو بگړی وټري. لو بگړی ته په کندهار کې "خرټه بگړی" هم
وايي. یو محلي شاعر ویلي دي:

خرټه مې بگړی ده، په پښو مې دویبلۍ ده، په غاړه مې سدری ده، پر
سر مې بلوڅۍ ده.

په ټوله کندهار کې تر ما نسته دلاوره
یا زیاته بزیاتره

"دویبلۍ" یو راز موچني ته ویل کېدله. "زیاته بزیاتره" د پایلوچانو
تکیه کلام وو او له هري دوهمي یا دریمي خبري سره به یې تکرار او.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بوتی:

لرگي، د سونگ لرگي. په پارسي ئې "هيزم" بولي.

لوی مخلص وايي:

کوردي خواره مور د بوتوله نېستی.

په زړو کو تودوي خپله تبی.

ته دباندې لنډه غرو سره ورک

پریوه کولک دي ایښې وي خولی.

(۲۱ مخ)

په کندهار کي یوازي د سونگ لرگو ته (بوتی) وايي.

بوچ:

هغه څوک چي پزه ئې پيټه وي. په پارسي ورته (بینی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ویلي دي:

شپه او ورځ چي په گناه تېروې سوچ

بیا هوا که د جنت کړې خیال دي بوچ

د چرې نوم به ئې نه اخیست په ژوند

که لږ شرم وای په سترگو کي د بوچ

(۴۳ مخ)

په دې څلوريځه کي "پزېرې کړي که شرم درلودای، د چرې نوم به نه

اخیستی "متل ته اشاره ده.

بوخ:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

انسانان د ژړا او غم په وخت کې شونډې بوځي نيسي. "بوځ" هغه چا ته ویل کېږي چې له غم یا خپګان له اسیته ئې شونډې بوځي نیولي وي او خوابدې ناست وي.

لوی مخلص وایی:

خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوځ
ته یوازي نه ئې هسي حیران بوځ
پورته کښته ښه و بد لري ژوندون
له تاوده ساړه ئې ټوله جهان بوځ
(۱۴۵مخ)

بوده:

باروړونکی حیوان (خاروی).

لوی مخلص وایی:

ری دا وهم چې زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بوږ:

(په اوږده واو).

او بزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کې "بوږ" د غورمې په شان تریخ کتنغ ته وایی چې د لعب برخه ئې او بزنه او نری وي.

لوی مخلص راته ویلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

دا تو ورځو بوړ پروت دئ سم د لاسې تودوې
څوک چې وځوري و روغتيا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷ مخ) - (۱۲۴ مخ)

بوز:
(په اوږده واو) آس

کت سامبال چې هديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کي خيال د سکان دئ يا د بوز
(۳۳ مخ)

بوزکي:
د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خښمېدلو) په معنا کارېږي.

لوی مخلص وايي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوز کي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زما و ستا تر ميانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷ مخ)

بوړ:
په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کي ئې "بوړ" ته کښلي دي: "آواز
درشت".

لوی مخلص وايي:
مکړه ستونۍ د هيچا په وينا بوړ
هسي هم مه سه چي ځوري دي لکه خوړ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ټينگوه د زړه په غوږ کي دا وينا
گوره سم سړي ته سم، کاره ته کوږ
(۱۲۸ مخ)

بون:
ورو ږغ، د مچ زون زونگ. په پارسي ئې (طنين) بولي (وگ: لس زره
پښتولغونه).

مخلص وايي:
بې له خپل کاره بډای پر نور څه کون
نه په لوړ آواز خبرېږي نه په بون
که بې هيلي سلام ورکړې لابه دی
شادرگروي له قهره لکه شکون
(۱۹۷ مخ)

بېدون:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتولغونه) کي ئې دغه لغت ته کښلي دي "غير مهذب،
ناتراش". ما هم دغي معنا ته په نزدې مفهوم سره اورېدلی دی. هغه
څوک چي جسماً غټ خود عقل له خوا پاته وي، خپله.

لوی مخلص وايي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بيورا:

ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دی. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دی پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په خبر و هر دېوال ته دپ
که یو څوک درسره وکړي لوبیورا
دا دي خیال دی چې درست کور ئې کړی درتپ
(۳۳مخ)

{پ}

پاج:

یو ډول نازک نفیس سونډي یا وربښمین ټوکر دی چې نارینه ئې د
بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوټک) نه یادېږي خو
بگړۍ ئې اوس لاهم په کندهار کې رواج لري.

لوی مخلص ویلي دي:

نه سوم پوه چې دا ځای د خدا دی که ژړا
زه غمخورد مینې نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانیات:

عبرت، پند اخیستل.

لوی مخلص وایي:

نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

"مخلص" خوښ په ارامۍ یم د خپل تن
را پاڅېږئ ورونو مخ مې کئ راتور
چې نور وکړي څه پانیاټ زما په کتن
(۱۹۷ مخ)

پایڅوړ:
پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه

لوی مخلص وايي:
له لپوه سره د بل پر مال سوې جوړ
هسي نه چې د خپل موټ په زور دي خوړ
د گیدر په څېر تل خوښ ئې په دا خال
چې له نورو سي در پاته کوم پایڅوړ

پېچ:
ملا مت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص" ناپوه
پای به پر له دنیا تللی ئې عبث
(۱۷ مخ)

پېچ:
له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچی.

په دې لاندې بیت کې لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنار اوږی دی.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

هم خوارې ده هم د مینې په اورسون
راپسې لا د غماز د پزي پرچ
(۱۸مخ)

پسځند:

رخشند، ریشخند، ډری.

لوی مخلص وایي:

سولې هسي د شیخی په لومه بند
چي ځان ښه گڼي په بل وهي پسځند
خوشي کړې د نالیدلي خوب تعبیر
د خپل کار مال چي نه وي درڅرگند
(۱۴۹مخ)

پښ:

آهنگر.

لوی مخلص وایي:

نه به یوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴مخ)

که دي نه وي د بابا د میراث کړښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بلا وگرزه پر هغه د بنگین⁽⁷⁾

(۱۷۵ مخ)

پلاش:

د قمار یو ډول دی چې په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:

تر بنه زوی جار کړه روپی. قورمې و آش

په بدۍ کې ئې بیا وژنه پر خشخاش

د ابا پرستن به خرڅ وي پر بازار

چې اولاد د چا اخته سي په پلاش

(۱۷۳ مخ)

پلمه:

بانه (بهانه).

لوی مخلص ویلي دي:

چې پوښتي دي په ډگر کې د رشتیا

هله نه کېږي پلمه د چل وینا

(7) په دې رباعي کې چې لوی مخلص د "بنگین" غندنه کړې ده، ښایي هغه روایت به ورسېدلی وو چې خوشحال خټک ئې په دستارنامه (۷۳ مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کې داسې یادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چې جلال الدين د پير روشن، يوه بنگينه وکړه - روشانيو ورته وې چې بد دي وکړل - بنگش په خوی کېنې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خورشه - د روشانيو وینارښتیا." خوشحال خان بل ځای ویلي دي:

چې مین شي قبلوي مکر دروهونه

په یاری مي قبول کړې که بنگینې

(ارمغان خوشحال: ۵۲۴ مخ)

که بنگینې = که بنگین بې.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۴مخ)

پمن:

(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه څوک چې د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغي باندې د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خاربنت کوي او د ډېرو گرو لوله اسيته ئې رنگ سپين سي. پمن سړی ټوله ورځ ځان گروي.

لوی مخلص وايي:

هسي نه چې زه يوازي "مخلص" بار وړم د غماز ټکوي سرله مچانو هر پمن په دواړه لاس

(۳۲مخ)

پنډکی:

(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).

پر ټپ (زخم) يا دانه باندې ايښوول سوی ټوکر (Bandage). طبيبان پر گردې يا څلورکونجه پاک ټوکر باندې ملهم يا کومه بله دوا واچوي او بيا ئې پر ټپ باندې کښېږدي. دغه په دوا ککړ سوي ټوکر ته (پنډکی) بولي.

لوی مخلص وايي:

د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چې پنډکی ايښوای نه سې د ملهم
د غريب په پرهار زړه دي څه غرض

(۱۷۷مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

پوپکه:

د ښکار یوه وسیله ده. د اوږده نل منځ ښه پاک او ښوی کړي. له خټو
خڅه جوړې سوي مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او ښکاري ئې د
هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول،
پف کول) فعل ريښه سته (وگ: ښکار او کندهار - ؟ مخ).

لوی مخلص وايي:

چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختي ولې په پوپکه کي د نل
(۵۳ مخ)

له "سل ډزي" خڅه مراد هغه توپک (ماشينگن) دی چي سل تکان
(ډزي) کولای سي.

پوره:

(فشار ئې پر دوهمه خپه دی).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

که ویسا دي وي د خپل ځان پر هنر
تل به گرزي لالهانده ور په ور
زړه پوره وي د تکره موټ د خاوند
چي په هروختو نښلي ځني خر
(۱۲۳ مخ)

پېخول:

د کږدی یا خیمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېخول پر مختوري باندي زما
دا خينگتيا مي بس چي ته ئې را خبر
نور مي مه باسه ډگر ته درشتيا
(۱۲۲ مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان يو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکی (بوزه
هاری) کوي.

لوی مخلص وييلي دي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زما وستا تر ميانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷ مخ)

تاش:
تغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص وييلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډېر عالم به ځان پر بايلي په تلاش
(۳۸ مخ)، (۱۷۳ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

تاو:

پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:

دا غريب ته سوې له درده پر ملا تاو

او که غواړې چې نيولی ئې طبخ

(۲۱ مخ)

تپ:

محوه، پوپنا، يومخيزه له منځه تلل. د يو چا چې په کومه پېښه کې

ټوله کورنۍ له منځه ولاړه سي، وايي کور ئې تپ سو، يعني پر مېنه ئې

څوک پاته نه سو. لوی مخلص وايي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ

د غوايي په څېر و هر دېوال ته د پ

که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا

دا دي خيال دئ چې درست کور ئې کړئ درتپ

(۳۳ مخ)

تپاک:

ډېر زيات تلاټې کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کې ئې "جوش،

محبت، توجه زياد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وايي:

تل اخيستی ئې د سپۍ دنيا تپاک

په نېستۍ او هستي کې دي بلغاک

نه ارام سوې ته درست عمر يو گړی

نه دي فرق وکړ د پاک و د ناپاک

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۸۳مخ)

تراب:

منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:

زمانه کي ډېر مينده سي په ښه سات
خطا مه سه د هر ټنگ اشنا په بات
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه وييني تېرېږي به په تراب
(۱۳۹مخ)

ترڅ:

کمیښ يا کومي بلي جامې ته چي اضافه ټوک ورواچوي، دغه ټوک ته
"ترڅ"، ترڅي " وايي. د ترڅو کمیښ تر عادي کمیښ لږ څه پراخ
وي. ترڅ ته په پارسي کي "تريز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وييلي دي:

چي خیرن زړه ډیره رنگ کړې په نکرځ
اشارې کوي د بل مال ته په ورځ
گمان نه کړم چي سنت به کړې پر ځای
خوشي ږدي توره لمن ته سره ترڅ
(۱۴۲مخ)

ترله وتلي:

احساساتي، څښمېدلی.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي له کبره پر سېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوه ره کي).
ډنگر (لاغر)، بنځینه شکل ئې "ترنځه" دی.
لوی مخلص وايي:

تر ځان لوړ ته تل وهي له ويري رنځ
بنه ژپه سې کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چي تر تا کښته وي په زور
په غوږو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۳مخ)

ترنډ:
د بې ځايه منډو، تلابنس معنا ورکوي.

لوی مخلص وايي:
نې پخپله خورې نه بل ته سوه ونډونډ
ترهول وزې د پنځو روپو په پنډ
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه دروند بار وړي ته خوشي وهي ترنډ
(۱۵مخ)

تروټ:
(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

مخلص وايي:

د تروټ پر ځای مې بد ایسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناوړین گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵ مخ)

تره:

(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئې پر لومړۍ خپه دی).
میدان، اواره مخکه.

لوی مخلص ویلي دي:

ده ول ورک سه ته پرسد، دا خرابات دی
چي له سمې تري سوې پرويرانه پېښ
(۴۰ مخ)

یا:

د پېغور کاني به تل باندي اورېږي
ولي نه پرېږدي پر سمه تره خوار څوک
(۴۹ مخ)

"پر سمه تره غوڅار سو" يعني پر اواره مخکه چي د غوڅار بدلو هيڅ
راز عامل موجود نه وو، غوڅار سو.

توزنه هيله:

طمع، بې همتي، د بې همتۍ له اسيتته کره غاړه نيول. بايد وويل سي
چي کره غاړه که له بې همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته
نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هيله د خدای له دره
نامېنده ده". لوی مخلص ویلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په توزنه هيله مه باسه نوکان
غم د چانه خوري بډای، کړي وير د ځان
په کړه وړه ئې د بنسکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سيوری نه لري اسمان
(۱۹۳ مخ)

تيک:
نبغ، شخ، په جگ مغزي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزې له هوله پر ملا تیک
غوړه مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۷۲ مخ)

{ت}

تپوک:
پوستين (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کي عام
استعمال نه لري.

لوی مخلص وييلي دي:
تل لوړتيا کي ځې پرلاري لک و بوک
د خوار خوله د وينو ډکه کړې په سوک
هسي وايستې له سده کوټ پتلون
چي دي هېر سو د خپل پلار څيري تپوک
(۱۸۱ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ټگ:

مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:

چي په بده ورځ په بڼه درځي هغه گڼه اشنا
د هر ټگ په ويره خوله او په خدا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړو له پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم ټگ
(۵۰ مخ)

ټوپ:

ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح
ټوپ د ټوکړ هغه برخه ده چي رانيوونکي ته تر خپل استحقاق زياته
ورکوله کېږي. د مثال په توگه که رانيوونکی دوه متره ټوکړ رانيسي،
دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتي ورکوي. دغه لس سانتي
ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص وييلي دي:

دوه گزي ټوپ به درله درکړي چي ستا زړه سي خوشحال
چي گچه کړي په کور کي لوېشت وي کم هغه ټوکړ
(۲۸ مخ)

ټوک:

اتام، د ډوډۍ کوچنۍ ټوټې.

لوی مخلص وييلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

که غریب د ناچارۍ سي درته اېغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
خوپینګي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه درېغ
(مخ ۱۷۹)

ټوک هغي ډوډۍ ته هم ویله کېږي چي د کوڅې د کورو خلک ئې مسجد
ته ورکوي دغي ډوډۍ ته (د ملا ټوک) وايي. په کندهار کي د "نسوار
ټوک" اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوږو ته وايي چي په ماږه
نس (مړه گېډه) نه وي نسوار ټوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و
نمير" يا د انگرېزي (snack) ځای ونيسي.

تبغ:
له خولې څخه د مړتيا (موږوالي) له اسيته باد راايستل. په پارسي ئې
(آروغ) او په انگرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وايي:
بډای لوی تبغونه کارې نس ئې موږ دئ
نه راوړي د غریب له لږمانه ږغ
(مخ ۴۷)

{ج}

جج:
چنګړک، تر زامي لاندي برخه په (لس زره پښتو لغتونه) کې دغه لغت
ته کېښلي دي: "بغغه گلو".

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

له غښتلي سره مه لوبېږه په لږ
نې کم واک څه پر سوي د غاړي جېج
ايرلا نه کوي هيڅ واري پر سړي
څو نې سم نه کړي له تن سره خپل بېج
(۱۴۱ مخ)

جوټ:
خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وايي:
چي څوک لږ در کړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته اېشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدي د خپلي هوښياري
چي په دې چمو وطن کړي سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:
چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښ (ضمه)
باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوړه کي ويل کېږي.

لوی مخلص وايي:
حکومت سي ورته اړ
څو نې راولي چابک
(۵۰ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چېخ:

ننه ایستلی، منډلی.

لوی مخلص وایي:

په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مخکې چېخ

چي پر پوه سړي دي و خندل پخ پخ

ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئې گرم

په اینداره کي دي ولیده خپل مخ

(۱۴۸ مخ)

چروس:

بې همته، طامع، بې غیرته

لوی مخلص وایي:

یا پخپله ئې گټه د زړه په دوک

یا راغواړه د مېړه له کوره ټوک

هر چروس ته هیله مه کوه د څه

غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک

(۱۸۱ مخ)

چغ وېغ:

ږغ وږوغ، غالمغال.

لوی مخلص وایي:

چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ

کړه سخته نه بېځایه چغ وېغ

که زرغابني لگوي لکه اړه

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

بې له وچ لرگي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
گوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوږ چي تاو نه سي
زما په لږ دنيا شلومې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هيڅکله چلاو نه سي
د سړو غوښي به خود په رذالت خورم
(۷۷ مخ)

چندن:
صندل، د صندل لرگۍ.

لوی مخلص وايي:
بېلوي وينه دنيا چندن او غز
خرڅ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوتو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

د چندن وني لرگۍ ښه بوی لري. ماران ئې خوښوي او پر دغه بوی سره
راتولېږي. په پښتو ادب کي (چندن) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهيم
دي. د تلوکان ملاحسن اخوند وايي:

چي چندن لره ورځي سر خو به بايلي

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د افغاني مارانو ځای د چندن سوري

چنغړک:

جج، تر زامي لاندي د غاړي برخه په پارسي ئې (غبغب) بولي.

لوی مخلص ويلي دي:

له ظالم سره چي تل کوي کومک
د خوار زړه ته ئې په خبر د تور توپک
گوره بله ورځ بيا مه کوه گيله
که ونيوي په لاس تر چنغړک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:

د کور سربسته، د کور دود و دستور، گوزاره.

لوی مخلص وايي:

شپه او ورځ دي سو په سرد دنيا سوچ
زما په خيال چي گمان نه لري د کوچ
ځان دي موږ نه کړ په نس له کنجوسۍ
تل د کيکو غوړي باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کيکو څخه غوړي ايستل" وراشه د منتها کنجوسۍ له پاره
کارېږي. ځکه (کيکه) خو بيخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي
(سپږي) لا هم کوچنۍ ده. له هغې څخه د ايستل سوو غوړو اندازه اټکل
کېدلای سي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چوخ:

(په اوږده واو)

تیت، پر ملا کړوپ.

لوی مخلص وایی:

ولي لږ لوړتیا د وخت کړې هسي چوخ
چي په تیک مغزي دي زړه د هر چا پوخ
لیده سوي تا رنگ ډېر چي سي بېکار
غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ
(۱۴۸ مخ)

چول:

بې اوبو د نبت، بتي بیابان.

لوی مخلص وایی:

زمانه درومي له سمي مخ پر چول
لېونتوب اتني کي غورځي سره ټول
ځينو کړی دئ له ډېري ناپوهی
د غر کي پر دربي گومان د ډول
(۱۸۲ مخ)

چون:

گونجه (گونځه).

لوی مخلص وایی:

غم د رزق مه خوره پرېږده د تندي چون
د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپون

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کمکی وزېږي چي موټ لاس کړې ور خلاص
پر ليکلی وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

چونیا:
بنفشه يي رنگ، د انگرېزي (Purple).

لوی مخلص وايي:
اوس بيا هيڅ ئې تر هغو موندلای نه سې
خو درست مخ ئې په چاپېرو چونیا نه وي
(۷۱ مخ)

{خ}

خاڅوب:
خڅوب، خاڅکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وايي:
خوشي نه دي د تودو اوښکو خاڅوب
آزاره پرو ته پېښ کړی لېونتوب
ليري گرز له هغه زهیره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(۱۳۰ مخ)

خپې:
خاپېره، چپلاخه، چاپېره.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

که د څه په غوښت ځان وروړ ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندې خپې
(مخ ۳۱)

څک:

څاڅکی.

لوی مخلص وايي:

خو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کانی طبیعتاً دئ يا قوت
مرغلره نه سي هر د او بو څک
(مخ ۱۸۱)

خوری:

بار، د سفر د لاري توبښه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:

هر څوک مرگ خوا ته لري اړي د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
يو په بل سره پسې يو پر دې لار
مېړه هغه دئ چي خوری وړي د کوچ
(مخ ۱۴۳)

{خ}

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خبر:

(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
خبره، خبري

لوی مخلص وایی:

ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کي راز یاران محفوظ
(۴۴ مخ)

چي د مشر خبر نه وړي خوشي درومي تیک مغزی
بې غیرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپې:

(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
د انسان یا حیوان د لاس پنجه "خپړه" ئې هم بولي.

لوی مخلص ویلي دي:

وس مي نسته چي ئې وکړمه علاج
نو خیرم به په خپړ گړېوان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴ مخ)

خپل چاروکی:

هغه څوک چي په هر کار کي د ځان گټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انگرېزي (sel-fish) ورته وایی.

لوی مخلص وایی:

شر به نه ووزي د هغه له کاله

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خپل چاروکی که ئې منع ته راباله
اورېدوي شخړه د بل ولي داسپي
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(مخ ۲۰۵)

خپند:

د مځکي له سطحې سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو
لړلې.

لوی مخلص وايي:

هر څوک چي مخامخ وي پر مين يم څرگند
چي ليري مي له سترگو سي وهم باندي پسڅند
سړي مي په خوږه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(مخ ۷۲)

خرپټ:

کپه، سفوف، ميده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

نه به جگو و له کبره غاړي يو پر بل
نه به اخلو يو د بل مالونه په خرپټ
(مخ ۱۵)

د کندهار يوه ټوکي شاعر وييلي دي:

خرپټ په لاس کي واخلي برابر مکان ته ځي
ملا عباس دئ خرپټي
د "خرپټ" څخه مراد (يوه کپه نسوار) دي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خوابېته:

خوابوټه هغه څوک چې اشتهایې سوځلې وي، یا ټې له ډېر خورک
څخه سترگي راختلي وي. اشتهایې سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وايي:

رشوت نه وي له هر چا ټې مرور
سترگي رډي خوابېته لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوږه، ډیره لوږه

د خپل زړه ویني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله بڼه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

یو راز حیوان دی چې له پوست څخه ټې پوستینونه جوړوي. د (خز) له
پوست څخه جوړ سوی پوستین د نورو پوستینانو په پرتله لوږه بیه
لري.

مخلص وايي:

بېلوي وینه دنیا چندن او غز
خرڅ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چې ټې کالي

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په لکو غوتو کې کم نه سي یو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشایي:
خوشایي، د غواوو او نورو حیواناتو فضله مواد.

مخلص وایي:
بې بنکنځلو تر خوله نه باسي بل راگ
څه چې اخلي له مظلومه پروج ډاگ
دا سالن نه دی چې خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غور وکي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمري:
پيسې.

لوی مخلص وایي:
خوشمري چې د خو ورځو په پور له چا واخلم
که لږ څه پرې ټينگار وکړي بنکنځل ورته کوم
چې رائي کړي په ورین تندي پر مخ ئې ځني خورم
هيڅوک به له مانه واخلي خپل پور په سوواني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلمانني
(۷۴ مخ)

څېښ:
هغه خپل چې د بنځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وایي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوي به نس ترڅو پر کور د خېښ
چي وې نه مومي په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سي پر ښېگڼه باندي پېښ
(مخ ۱۷۵)

خينگتيا:
خجالت.

لوی مخلص وايي:
چي څرگند سو ښه سپېڅلي بشر ستا
د نړۍ توره تياره ئې کړه روڼا
ټول بتان له خينگتيا ولوېده پر مخ
په ویر وړانه لو ماني سوه د کسرا
(مخ ۱۲۲)، (مخ ۲۰۶)

{د}

دپ:
بنده هوا، هواي راکد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
نه دي مرگ دي پر چا باندي نه دي ټپ
د غوايي په څېر و هر دېوال ته دپ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دي چي درست کور ئې کړئ درتپ
(مخ ۱۳۳)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

درب:

د دېوال د لوبډلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:

نن خاوند ئې د مائې او موټرو

چي عالم دئ ستا د درب په نندارو

درپوهېږو ځان بخ نه اچوې پلن

چي له بلوډي ميندلي په زرو

(۱۹۹ مخ)

درنتيا:

دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:

د غم و د ویر توان نسته په چا پوري هرگز

د اوښکو په درنتيا سره بانو سي پر ملا کوږ

(۳۵ مخ)

دستور:

اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:

که خواران لوبډي ډنگر که په يا معذور

ته هم درست عمر په ډېر خواږه رنځور

چي دي وينو ستا په نس کي گوږه هار

دلتي خوږې هلتي راباسې په دستور

(۱۲۰ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

دود:

رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:

چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وړې دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:

غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:

يا پخپله ئې گټه د زړه په دوک
يا راغواړه د مېړه له کوره ټوک
هر چروس ته هيله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هيڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

{د}

ډل:

د جوو د کښلو (ايستلو) يوم.

لوی مخلص وايي:

ځيني مځکي د ماشين په زور خيري

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ستا په کور کې هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رځي:
لیکي، کرښي، کشونه، په ځان پسې کشول.

لوی مخلص وايي:
رشوت خور چې څه ونه مومي هر دم
رځي کارې وکړې خوا ته قلم
خدايه ساتې مسلمان له هغه چا
چې د لاس کرښه ئې نېنې وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچينه:
اودل سوې خولۍ.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتۍ ډوله وي چې څيري سي پرتوگ
له زړې رخچيني جوړه سي کېۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ریشخندي.

لوی مخلص وايي:

ځان ته نه گورې چې څوک ئې رڅښندي
چې خواران ولې په کانیو لښ مني
پر نور چا هم میندو وړی دی دا زیار
که یوازي ستا مور لنگه په ستمی
(۲۰۲ مخ)

په کلاسیک ادب کې (ریشخند) دی (میرزاخان - ۲۳۹ مخ).

ری:

فکر، چورت.

لوی مخلص ویلي دي:

ری دا وهم چې زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
کې وغواړي د لوست دپاره ډېریم په غمجن
تل خوښ تر سریتوب د خپل زړه تېر په ناداني
وگړو راسی وگورئ زما مسلمانې
(۷۴ مخ)

ریڅ:

نري غول، اسهال.

لوی مخلص وايي:

تریو تندي له کبره سر تر نوکه سیڅ
چا دي نه ولیدل غاښ په خندا پیڅ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لږ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرگ دئ يا يو قبض يا کوم ريځ
(۱۴۸ مخ)

{ړ}

پينگی:
دسترخوان، هغه پنډه ټوکر چي ډوډۍ پخولو پر وخت ځوالي (زغالي)
باندي اينمول کېږي.

لوی مخلص وايي:
موږ به نه سي پر پينگی د چا د خداي پر پار غريب
څوئي پرې نه کړې په ډېرو څنگ و هلو د نس برخ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کورې باسې
اوږد پينگی دي غوړولي
په خپل کور ئې تنباسې
ورته ناست ئې پر سپدلي
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ز}

زخن:
هغه لرگی چي زخه ولري.
لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

وچ او ښوی لرگی به تاته درښکاره کاندې اول
بیا لاندې هم به زخن وي چي اېږدې د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرگي باندي يوه بالابود غوټه ده چي پخوانيو پارسي ژبو به
(زگيل) بلله. زخن لرگی هغه لرگی دئ چي دغه شان غوټه يا غوتي
ولري. نجاران زخن لرگی نه خوښوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له
لرگي څخه لوېږي او ځای ئې سوري پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم
راخېږي.

زړوکی:
زړوټوکر.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټوله نېستی.
په زړوکو تودوي خپله تبي.
ته دباندې لنډه غرو سره ورک
پريوه کولک دي ايښي وي خولی.
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خيگ.

لوی مخلص وايي:
سره يو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومې وي که غوړي دي په کوم زک

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلا و او د سوړ سک
(۱۸۳ مخ)

د حيوان له پوست څخه جوړ سوی لوبنی چي غوړي پکښې ساتل
کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسیله که د اوبو له پاره کار
سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار ځني
واخيستل سي، بيا ئې (غرکه) بولي، که د اوږو د ساتلو له پاره
استعمال سي، بنۍ ورته ويل کېږي.

دې وسیلې ته ځيني پښتانه (خيگ) وايي. د خيگ يادونه په
دستارنامه (۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلې ده.

زلند:

(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زېردست، جابر (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي.

هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل بډي ځني غواړمه د وچ لرگي په زور
زلند يم په تېره چاره توږم غوښي د ورور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې گتي په ستوماني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلمانني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

زنځه، ځنځه یو راز چنځی دی چې ډېري پښې لري. په پارسي ئې
(هزارپا) بولي.

لوی مخلص وايي:
تر ځان لوړ ته تل وهي له ويږي رنځ
بڼه ژړه سې کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چې تر تا کښته وي په زور
په غوږو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژی:
مشک، د اوبو مشک (وگ: زک).

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا گرزي بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې وينې دی د شرم په اوبو
پرسېدلی ژی اوبونه را کړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي اينسوولو ځای ته (دبوسه) وايي.

{ز}

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ږوږ:

زوږ، غالمغال، چوغ و بوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:

چي دي پروت وو د بابا د سخاږوږ

هم د ډېر بنه سپيتوب و حياروږ

تا به څه رنگ بولي زوی د هغه پلار

چي له هيڅ بابو څوک نه اروي ستاږوږ

(۱۷۰ مخ)

{س}

سات و بات:

فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:

اي "مخلصه" رسیده و حقيقت ته دي ډېر گران

په ظاهره سات و بات، کره وړه د چا مه سه غلط

(۴۴ مخ)

سپاره:

(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:

نه به يوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاره

که پېن نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت

(۱۴ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خیني مخکي د ماشین په زور خیري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساگ:
کتغ، نگولی، سالن.

لوی مخلص وایي:
بې ښکښلو تر خوله نه باسې بل راگ
خه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دی چي خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غوړو کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساگ.

لوی مخلص ویلي دي:
بې ښکښلو تر خوله نه باسې بل راگ
خه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دی چي خورې ئې په رشوت
خوشایي دي په غوړو کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

سپړ:
غلام گرد، هغه دېوال چي د کور د دروازې مخ ته د سرای د غولي پر
خو د ستر او پردې په خاطر وهل کېږي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص ویلي دي:
بڼې روپۍ وړې وریجي غوښي خورې په هره ورځ کي تل
یوه نیمه میاشت سي تېره نه دېوال جوړوي نه سپر
(مخ ۲۷)

سپر مخ:
غوړزگي، غوړوالی.

لوی مخلص وايي:
که توزن مې سي د سره مردک په سغ
و بې نه وینې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کتو کي ایشوې
د دې سپي بنوروا هیڅ نه لري سپر مخ
(مخ ۱۷۸)

سپوره:
وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وايي:
تل ناروغه مي له سپوري بنوروا تن دئ
لوی سړی يم زما خوښ پلاو سالن دئ
(مخ ۷۷)

سپون:
له خولې یو وار راوتلې ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پرېږده د تندي چوڼ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د خاوند په کره کي نسته ځای د سپون
کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ور خلاص
پر لیکلی وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

ستم:

(د سین په سکون).
ساه شړل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه گوري چي څوک ئې رخندي
چي خواران ولې په کانولس مني
پر نور چاهم ميندو وړی دی دا زیار
که یوازي ستا مور لنگه په ستمی
(۲۰۲ مخ)

ست:

تباہ او برباد، د پښ سندان (لس زړه پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
ځکه چي داویش نه دی زما وستا په لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل ست
(۱۵ مخ)

د "ست" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته گرم نه ئې سلمانه د تا غوټ نن ورځې مټ سو
ناسر په سړي کم دي

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ناسر د کندهار په جنگ کې ست سو
(رفیع، حبیب الله، کتابونه دریا بونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنگ څخه ئې د آزادۍ هغه جگړه ده چې د افشار نادر له
لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسر د سیدال خان په
مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:

د ډبري په شان ډبر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې
(سنگ خارا) بولي (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

چې بازار کې څه رانیسې تله څیري کانی کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:

گیلگی، خوسی، د غوا بیچی.

لوی مخلص وايي:

مېر، مینده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښي درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:

فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د دنیا و کارو بار ته مي لاس نه ورځي هيڅکله
سد مي ورک سو لېونی يم عقل و فکر مي برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلگ وايي: "په دې باب زما سد کار نه کوي" يعني عقل مي
نه په رسېږي، سر مي نه په خلاصېږي.

سرانې، سرانې:
حريص، ارواوږی، حرص.

لوی مخلص وايي:
هر کنسکي وي پر خپله دنيا سرانې
چي ډوډۍ بې لاندي نه کړې څوک تر غاښ
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړي وانې
(۱۷۵ مخ)

سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرانې
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکي بنۍ
د بل و لږ دنيا ته مي نيسي کپنۍ
چي وې کارم له گوتو ځني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (گولۍ) آواز.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
وبې نه وينې پر کور د غور و کڅ
که هر خو ئې په کتو کي ايشوې
د دې سپي بنسوروا هيڅ نه لري سپر مخ
(۱۷۸ مخ)

سکان:
يو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وگ: لس زره
لغتنه).

لوی مخلص وايي:
کت سامبال چي هديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کي خيال د سکان دئ يا د بوز
(۳۳ مخ)، (۱۷۲ مخ)

سکته:
قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتنه).

لوی مخلص وايي:
سکته مي په هر خو گټه نه سي له سرانې.
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکي بنې.
(۷۵ مخ)

چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بدمرغ
کړه سکته نه بېځايه چغ و بڼ
که زرغابني لگوې لکه اړه
بې له وچ لرگي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

سل:

(د لومړي توري په زور "فتحه").

خل، له لرگو څخه جوړ سوی تخت دی چې تر لاندې ئې پر سپېدلي ژي (مشک) یا وچ کډوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کبستۍ کار ځني اخلي. پر سل (خل) باندي بارونه او انسانان د رود له يوې غاړې څخه بلې غاړې ته پوري باسي. له سل (خل) سره اوبازان هرومرو ملگري وي او کرار کرار ئې ځنډي ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسيلې ته (خيگ) وايي. خيگ د غوايي له پوست څخه جوړ سوی مشک دی.

لوی مخلص وايي:

ټول درياب کي جهازونه ځغلوې

ستا په سيند کي پروت د مات کړوانو سل

(۵۳ مخ)

سلاپور:

سود، پر نغدو پيسو باندي گټه اخيستل. هغه پيسې چې په يوه ټاکلې فيصدي گټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور يو راز بانکي کاروبار دی. د سلاپور معاملې ته په کندهار کي "شنې په شنې گټه" هم وايي. په سلاپور باندي پيسې اخيستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دی خو په کندهار کي ډېرو متدينو سوداگرو لاهم دا کار کاوه!

لوی مخلص وايي:

تل خورم د سلاپور گټه ساړه وي که اهار

پر سل سل ځني اخلم د چا کار چي وي ويچار

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۷۵ مخ)

سمور:

(سمور) یو راز حیوان دی چې له پوست څخه ئې پوستین جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوی پوستین هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:

چې په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوړې لکه رود
کوم غریب چې نن ئې وږی دی تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود

(۱۵۱ مخ)

سوتک:

د آهنگر (پنس) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:

که دي نه وي د بابا د میراث کږش
په درانه سوتک ئې مومه لکه پنس
چې پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ

(۱۷۵ مخ)

سوونکی:

ډېر سوځوونکی، توند.

لوی مخلص وايي:

و دي سوم اشنايه د بېلتون په سوونکي اور

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سونې:
له پزي څخه مواد را ايستل، پزه ټک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز
ته هم سون وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
"مخلص" خلک چي مي فکر گڼي روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کون
په وطن کي چي څوک کاندې خیانت
د هغه پر مخ به تو کړم یا به سوني
(۱۹۸ مخ)

{ش}

شپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص وایي:
پر سپېڅلو شپيان وایي لروبر
دا دي نه دی سپیتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لږ وډ پر
هغه سپین کالي ته نه ږدي تور استر
(۱۲۳ مخ)

شخ:
تیک، نیغ.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص ویلي دي:
ځې له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو، ستا ډې د خواراخ
(۲۱ مخ)

شنې په شنې:
په سود پیسې ورکول (وگ: سلاپور).

لوی مخلص ویلي دي:
چي دي گټه شنې په شنې ده پر سل لس
کړې به ډېر مسلمانان له مائي پس
موږ گمان نه کړو چي در به سي په ښه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائي" څخه مراد پانگه، سرمايه ده.

شو په شو:
تیت وپرک، پاشلي.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پاته مړي، ما ټوله کړې شو په شو
پرلارد جوارۍ ولاړې يا گار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شو:
د سترگو په ناروغۍ اخته، په پارسي ئې (شاریده چشم) بولي (وگ):
لس زره پښتو لغتونه).

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

په هر کور چي زېرمه نه وي د هلك
پای به شو په سترگو گزني په سر پک
چي پرې ونه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادې بابک
(۱۸۳ مخ)

{نښ}

نښنه:

(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مخکې چي نښه ولري، مالگينه وي.

لوی مخلص وايي:

لويه بېغمي ده د غريب له هري خوا
هيڅوک له نښني مخکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

نښی:

(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:

پر کراره نه پاتېږي له تا مړي نه ژوندی
هر واده ته ځي په نښی کالو اسقاط ته لغورن
(۵۵ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

ښیلي:

(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:

الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښیلي خوشي خُغم شاوخوا
نسته هېڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:

یو راز سنگین او قیمتي ټوکر دئ.

لوی مخلص وايي:

چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندینې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غټی:

گردی شی، گلوله، گردی، غوټه، د مثال په توگه: د واورو غټی.

لوی مخلص ویلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

غټي د زړه د وینو مي پيدا کړ بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنگین ختن زما
(۲ مخ)

غږه:

(فشار پر دوهمه خپه دئ).

مغرور.

لوی مخلص ویلي دي:
فکر کړه چي غره نه سې پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناڅاپ
(۱۱ مخ)

غږ ومېدل:

د زمري او توپونو آواز ته "غږومبی" وايي. غږ ومېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:
توره وباسه له ټپکي د مرو په دود میدان کي
چي په زور درته غږ ومېږي سر ئې پرې د هغه شېر کړه
(۲۳ مخ)

غز:

يو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لږو اوبو
پايي. په دښتو کي ليدلي کېږي. پارسي ژبي ئې "درخت گز" بولي (لس
زړه پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:

بېلوي وينه دنيا چندن او غز

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خرڅ به نه سي د اوزگري پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوتو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

غوز:

(په اوږده واو).

په (لس زره لغتونه) کې د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب
گردودها".

لوی مخلص وايي:

په درياب کي تږي گرځو لکه کب
يا چي سوږ نه شي په واوره د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:

د ځوزو (اغزيو) هغه بار چي انسان ئې پر شا باندي تر ځايه رسولای
سي. په پارسي ورته (پشتاره) وايي.

لوی مخلص وييلي دي:

پرهار شا کړه د اغزيو په دروند غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وږي لکه مږ
(۳۱ مخ)

غوندي:

جوال، غټه بوری (بوجی).

مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په خپل وس که هر څوک دروند بار وړي د حرص
زه به غوندي غلوم مېړۍ خشخاش
(۳۸ مخ)

غېلي:
رمه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډۍ ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لاندې پتير
اوره پر گردیو ډبرو راوپېچي او اور پر راواړوي. تر پخېدو وروسته ئې
سوي ځايونه ځني وتوړي او پاته برخه ئې د پخې ډوډۍ په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" نفس سپی دي وتلی دی تر واک
چي په غم کي د روزی ئې کړ هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خورک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کانی:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کانی غتی گردی بنوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کانی د ترازو هغه ډبري ته وایي چي د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دې لاندې څلوريځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسې تله څیري کانی کم پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر (۲۸ مخ)

کپنۍ:
له ډېر خېنم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وایي:
سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرانۍ
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنۍ
د بل و لږ دنیا ته مي ونیسي کپنۍ
چي وې کارم له گوتو ځني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني (۷۵ مخ)

کپی:
موچنه، پڼه.

لوی مخلص وایي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوږي خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتۍ ډوله وي چي څیري سي پرتوگ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

له زړې رخچیني جوړه سي کپي-
(۲۱۰ مخ)

کتڅ:
نگولی (خواره)، سالن.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتڅ دومره غوړي خوړي لکه رود
کوم غريب چي نن ئې وږي دی تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

کتڅ:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړۍ خپه دی).
د څارويو پر شا باندي د سپارلۍ يا بار وړلو په نيامت چي کوم څه
ايښوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
د آس له پاره ځين (زين).
د اوبښ له پاره کته.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وايي:
د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مښه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په پورته مثال کې "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چې ولې؟

کجل:

د سترگو رانجه.

لوی مخلص وايي:

خو چې خاوري ئې د لاري رانجه نکرې د لمبو
که ئې سل ځله کجل کړې لا به گرځې نابينا
(۴ مخ)

کډهل:

د کندو په شان د اوږو د ساتلو ځای، په محکه کې لوی غار، ډب چې په
پارسي ئې (گودال) بولي.

لوی مخلص وايي:

ډک کړې له غنمو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم خو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کرښ:

نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:

که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چې پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کر ملاغ :

ملاق، پر سر سره اوښتل.

لوی مخلص وايي:

"مخلص" تل د سپی دنیا په سراغ

نه سوې یو گړی په درست عمر فراغ

که ئې غونډې په زړور کړې سپینې سرې

لا وهې توري پیسې ته کر ملاغ

(۱۸۰ مخ)

کرنګ :

(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").

یخی، منجمد.

لوی مخلص وايي:

چې په کور کې دي نن بیا دئ سروزو شرنگ

ډېر خواږه دي پاڅه کړي دي رنګ رنګ

د بېوزلي په حال هم کړه ځان خبر

چې د لوږې^(۱) ویني زړه کې سوې کرنګ

(۱۸۵ مخ)

کړچ:

(د لومړي توري په سکون).

دلرګي یا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وايي:

^(۱) د لوږې = د لوږې ئې.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

زړه له غمه ستا غمو کړه سې وچ
چې ماتېږي په غوږو ئې اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کښ:

(د لومړي توري په زور).
د یو شي د کښولو آواز (لس زړه پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دې
لاندې رباعي کې د (زور، فشار، میلان) معنا لري.

ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې بېخایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږي په وینا
چې ونه کړې د نیمگري پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)
له "نیمگري" څخه مراد (فاني دنیا) ده.

کڅ:

سرو سوو غوړو ته د اوبو یا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ویل کېږي.
کله کله دغه آواز ته (جیز) هم وايي.

لوی مخلص ویلي دي:
که توزن مې سي د سره مردک په سغ
و بې نه وینې پر کور د غوړو کڅ
که هر څو ئې په کتو کې ایشوې
د دې سپي ښوروا هیڅ نه لري سپر مغ
(۱۷۸ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کک:

خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وايي:

خو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاني طبيعتاً دئ يا قوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناوېز:

يو راز سنگين ټوکر ته وايي چي د ناوي پر سر ئې اچوي.

لوی مخلص وييلي دي:

چي د جاه په هوس څوک کړي پالېز
خود په غاړې رسوايي د غم جهېز
د لختيا جامې به ډېر درلود عزت
کې^(۱) استرنه وای د هسي کناوېز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:

بخيل، ممسک.

لوی مخلص وييلي دي:

اوره ورکړي ماندينې ته په خپړ
که ډوډۍ لږ سي وهي ئې په خپړ

^(۱) کې = که ئې

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

موږ به تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سې په دې خبره خپ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځې:
پرستن، تلتک، لحاف.

لوی مخلص وايي:
که د بد سړي پر خواوې چوپړ
خود اخته به ئې درست عمر په گډېر
دروغ تن به ئې خوند نه وي تر هغو
چې پر بوزي د ناروغو په کنځې
(۱۲۵ مخ)

کنسکي:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخيل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص وايي:
هر کنسکي وي پر خپله دنيا سرانښ
چې ډوډۍ بې لاندې نه کړې څوک تر غاښ
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړې واښ
(۱۷۵ مخ)

کواره :
د غزه يا انارله لښتو څخه جوړه سوې وسيله ده چې انگور يا نوري
مېوې پکښې انتقالوي. د کوارې شکل اوږد او په عمودي ډول

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

اینبول کېږي. د خولې قطرې تر بیخ غټ وي. کوارې ته "کوارچه" هم وایي او کوچنۍ ته یې بیا "سَوَدَه" وایي. پارسیبانان یې (زیمله) بولي. پخوا چې له افغانستان څخه برتانوي هند او بیا پاکستان ته مېوه صادرېدل، په همدې کوارو کې یې پر څارویو باندي انتقالوله. د موټرانو په راتگ سره د "کوارې" ځای "کرېتو" ونیاه.

مخلص ویلي دي:

چې مېوې په کوارو کې ځایوې د باندي خوا
وراسته لاندې پکېنې کنېږدې بڼه یې واوډي پر سر
(۲۷ مخ)

کوبۍ:

حباب.

لوی مخلص وایي:

څوک چې تل گډه د ځان په ستایش
د هغو پر حال ژړا راځي وش وش
سر یې نسته که یې پورته کړې خولۍ
د اوږو د سر کوبۍ ده میانځ یې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوټک:

غټ لړگي چې شپنيان یې له ځان سره گرزوي.

لوی مخلص وایي:

تل په تاو گرزې مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوږه کړه زراو لک
څوک یې ماته نه کړي څنډه د ډوډۍ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لا د مخه خوري پر سرد مرگ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:
برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص وييلي دي:
نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاري د بل له پښې څه زوز
هر سړی وينم د ځان په ويراخته
خپله کوټه لويوي چي دائې اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی:
کودرکی، کودری. په پارسي (تيکر، سفال) ورته وايي. د خاورين
لوبي ټوټه.

لوی مخلص وايي:
مخ پر لور کړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرڅ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک:
ټپک، د تندي لوړه برخه.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټوله نېستی.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په زړو کو تو دوي خپله تېی-
ته د باندې لنډه غرو سره ورک
پریوه کولک دي ایښې وي خولی-
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستی، خواري.

لوی مخلص وایی :
د خپل زړه ویني که و خورې په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
درله بڼه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
يو راز غوړي دانې دي چي ځینی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد
(پارسي).

لوی مخلص وایی :
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازگي ياشلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

کونډيانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وایی :

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي له کاره ئې لاس وڅېږي حيران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډيانه ښځه
(۴۷ مخ)

کونگره :

(درې څپې ويل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه گوري، فالبينه ښځه.

لوی مخلص وييلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونگرو باندي څه گوري خپل فال
مخ د خير به ونه وينې هيڅ وخت
نه په ورځ او نه په مياشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کها، کها له:
لټ، ټنبل.

لوی مخلص وايي:
لټ نه کار کړي نه پروا لري په ننگ
غزولي پښې کها له پرنس چنگ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د مټه خرو خاوندان وي ډېر په تنگ
(۱۸۵ مخ)

مټه خربه غالباً (مشه خر) وي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

کهي:

يو راز تېشه ده چي بوټي په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:

د کهي لاستي که نه وي له خپل ځانه

له ريښوبه ونه، نه سي په لگ لگ

(۵۰ مخ)

{گ}

گادر:

ناکس.

لوی مخلص وايي:

د مېړه پر خپل مړوند باندي تكيه

منت نه مني پر ځان د هر گادر

(۳۲ مخ)

گار:

تاوان، مصرف، لگښت.

لوی مخلص وايي:

پردي، وي پاته مړي ما ټوله کړي شو په شو؟

پرلارد جواړي ولاړي يا گارسوي د مېلو

(۷۵ مخ)

گاړه:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

مستي، گاته شلومي.

لوی مخلص وايي:

پښتون تل هگی، شیدې، گارې، غوري خوري
په تودو ژړو او بوئي پروانه وي
(۷۲ مخ)

گاوله:

چپلکه، موچنه.

لوی مخلص وايي:

که پخوا وو په وطن کي هسي چوټ
چي په پښه د چا به گاوله وه يا بوټ
نن دنيا غواړي خپل دود له هره چا
مور ته هم ښايي چي وکړو پتلون کوټ
(۱۴۰ مخ)

گچه:

اندازه.

لوی مخلص وايي:

دوه گزی ټوپ درله درکړي چي ستاز په سي په خوشحال
چي گچه ئې کړې په کور کي لوېشت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

گپ:

خبري کوونکی.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

تش کوگل بدن مي وچ کړد يار غم

ځکه گډ يم په نارو لکه رباب

(۹ مخ)

اوس په دواړو لاسو گډ ئې بل ته نه ورکوي وار

موږ نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطيب

(۹ مخ)

گراتی:

(د گاف په سکون).

څيري کوټ، کرتی.

لوی مخلص وايي:

په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانی.

اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامی.

گراتی ډوله وي چي څيري سي پرتوگ

له زړې رخچيني جوړه سي کپی.

(۲۱۰ مخ)

گراښي:

څيري گرهوان.

لوی مخلص وايي:

کې زه ستا له گراښو وړم تې زما له گراښو

له خپل وروره گټه لو شرمساري ده

(۲۲ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

گڼ:
هغه څوک چې د بدن ورېښتان ئې تر اندازې زیات او گڼ وي، پرموی
(پارسي).

لوی مخلص وايي:
چې سموالی د چانه واورې په غوږ
په ورو وروتگ غلط مه سه د هر گڼ
شرمښ غلی تر شپانه پوري ورځي
خو چې ونيسي تر غاړه د بل مږ
(مخ ۱۲۹)

گله واره :
خولی وشمه ټوکر چې د آس پر شا باندې پروړ له یوه ځایه بل ځای ته
انتقالوي.

لوی مخلص وايي:
بېل دي نه کړه سره ښه او بد په چن
کار د دين دنيا دي واړه پله گڼ
گله واره نس د وريجو غوښو ډک
لا نارې وهي چې کمه دي بانجن؟
(؟ مخ)

"پله گڼ" سره گڼ، پله شلول.

گنده:
(فشار پر اوله څپه).

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خپله گنده کړه د سل ټکرو په گنډه
په پردې پرستن به تود نه سې په ځنډه
که ئې سره کړې لڅېرې دي پرکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډه
(۱۵۳ مخ)

گنډه هېر:
تريخ، زهر.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" پاڅه نن دي وار دئ د ملي ژبي خدمت ته
پر دښمن د پښتنوالي درست خواږه واړه گنډه هېر کړه
(۲۳ مخ)

گنګړې:
جنجالونه، سرگرداني.

لوی مخلص وايي:
اعتبار د دنيا مه گڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که څه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زرو گنګړو غمو اخته
د غريب غم تش يوه ډوډۍ د وخت
(۱۳۷ مخ)

گودرې:
زوړ ټوکړ.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي له قدره پر دنيا سې خومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره خوړ
د ورېنم ټوکړ ښايسته کړي په زرتار
آخر پروت دئ پر انبار لکه گودر
(۱۲۴ مخ)

گوسړي:
د شا پاله پر خټ باندي واري خوړل.

لوی مخلص وايي:
د بگړۍ ولونې په غاړه کي لوېدلي
گوسړي خوري پر خټ هيڅ ري ئې تر شا نه وي
(۷۳ مخ)

گونه:
گله واره، د پروړو لوی جوال.

لوی مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناوړين گنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر ورور سي برابر
د پروړ په گونه ځي زه ئې نه يم ارمني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلمانني
(۷۵ مخ)

{J}

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لارښ:

مړی، لاش، نعلش (پارسی). لارښ د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص وييلي دي:

چي وېدو ته پر اړخ لکه چنگاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص" ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده وړې سپی او مردار لارښ
(۱۷۲ مخ)

لت:

وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:

چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندينې له لاسه لت خوړم
(۱۷۷ مخ)

لج:

سرتمبه گي.

لوی مخلص وايي:

له غښتلي سره مه لوېږه په لج
نې کم واک څه پر سوې د غاري جج
اير لانه کوي هيڅ واری پر سړي
څو نې سم نه کړي له تن سره خپل بچ
(۱۴۱ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لج: د سترگو یا گوتو یو راز ناروغي ده. څوک چې په اخته سي خورا سخت دردونه گالي.

لوی مخلص وايي:
ما چي وليدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم تر لج
(۱۸ مخ)

لېن: لېن د مړه سوي حيوان جسد.

لوی مخلص وايي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکېن
چي له بنو غلې پر شاپه بدو خوښ
له سپېڅلي گټي نه کوي خپل ژواک
خوله وهې لکه تپوس په مردار لېن
(۱۷۵ مخ)

لېنکېن هغه چا ته ويل کېږي چي له سلاخانې (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک وېوک: پورته وکېنسته، لوړي وژوري.

لوی مخلص وايي:
تل لوړتيا کي ځي پر لاري لک وېوک
د خوار خوله د وينو ډکه کړي په سوک

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۸۱ مخ)

لغورن :

بې نظافته، خیرن، چټل، خواگرزن.

لوی مخلص وايي:

پر کراره نه پاتېږي له تامرې نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغورن

(۵۵ مخ)

یا:

هغه مور و پلار د وړکو د دښمن

چي له کوره ئې راباسي لغورن

څوک چي نه کړي ښه پالنه د اولاد

خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن

(۱۹۲ مخ)

لغورن منفي صفت دی که د چا له نامه سره یو ځای راسي، په عیبو کي
ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځيني لیکوال د مثبت صفت په توگه کاروي
چي ما (هو تک) ته سهي نه ايسي.

لوړ مالوړ:

شور ماشور.

لوی مخلص وايي:

درست عالم دی کښېوتلی د دنیا په لوړ مالوړ

چي نه خوار پکښې ودان نه د بډای سوز په جوړ

(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

په دغه بیت کې "لوړ مالوړ" د (شورما شور، سرگردانی) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کې نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کې ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :

د سر له خوا.

لوی مخلص وايي:

خپله گنده کړه د سل ټکرو په گند

په پردي پرستن به تود نه سې په ځنډ

که ئې سره کړې لڅېرې دي پرکي

که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ

(۱۵۳ مخ)

له مغربه پاله :

د مغرب له خوا.

لوی مخلص وايي:

پر گناه باندي چي دومره ئې زړه ور

خو په تله د مرگ پر لور نه ئې خبر

ستا په خيال چي تر هغو به ئې ژوندی

خو راخېژي له مغربه پاله لمر

(۱۵۸ مخ)

{م}

ماغوت :

یوراز فیږینی ډوله خواږه خواږه دي. ماغوت د بډایانو خورک دئ.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:
چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خود دي نس غواړي پلاو، قورمه ماغوت
سپوړد کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(مخ ۱۳۵)

مانده:
کوچنی شېله

لوی مخلص وايي:
بد رواج کره لارد دين راڅخه ورکه
څو له سمي مخ پر غره يا پر مانده يو
(مخ ۲۰)

مانېجن :
خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:
چي وويني اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي مانېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(مخ ۱۰)

مچک :
کوږ لرگی چي له درختو څخه د مېوو شکولو پر وخت د وني ښاخونه د
کښې خوا ته په راکشوي. هغه لرگی ته هم مچک وايي چي خړه په شري.

لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسې نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :

گولی، مرمی.

لوی مخلص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
تپ د بدي وینا بولم مرگیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغتانه :

یو ډول حشره ده چي ځینی پښتانه ئې (گونگته، گونگت) بولي. دا
حشره له خوشایو (غوشایو) څخه گردی. گردی ټوټې جوړوي او د خپل
غار پر لور ئې رغړوي. دغو گردیو ټوټو ته هم مرغتانه ویله کېږي.
مرغتانه (گونگته) په پارسي (قانعوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
ټول د خپلي گټي لور ته مرغتاني رغړوي
زمانې په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :

مېړانه، همت.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

څه بد خوی درپاته سوی دیرینه

نه مړانه ده نه خوی د نارینه

چي دباندې دي خوا بده سي له چا

کور سوتی واخلې پر خپله ارتینه

(مخ ۲۰۳)

مړوبنه، مړوبنې:

واده سوې بنځه، هغه بنځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:

چي له کاره ئې لاس وڅېړي حیران سي

پر مړوبنې باندي سخت د کونډيانه ريغ

(مخ ۴۷)

مکړی:

یو راز سور کوچنی چنډی دی چي په اوبو کي پر ملا غبرگ غبرگ سره

اوړي. معمولاً په څاهانو (څاگانو) کي پیدا کېږي.

لوی مخلص وايي:

په بدې موکړه یو بل سره اندېاندې

سره نه سوو د خوږمن پرهار په گنډ

"مخلص" نه کړم هیڅ گيله له زمانې

زه پخپله یم مکړی د هغه ډنډ

(مخ ۱۵۵)

منگ:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:
په منگ تېر تر شپېته یم لامي زړه غواړي ځواني
وگړو راسی وگورئ زما مسلماني
(۷۲ مخ)

مُنګاچي:
مُنګاري، د خېنم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان يا بل چا د
بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
لو بگړی او بنکر په گنده څه ضرور
چي وينو په منګاچو دي مخ سور
خبر نه يو چي غښتلی ئې رشتيا
که دي مور غښتلی ستايي پر تنور
(۱۵۹ مخ)

موشه، مُشه :
يو راز خره ته ويل کېږي. موشه خر زياتره نه د بار وړلو وي، نه د
سپارلی. له مستی له اسيته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي.
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکان ځای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

(۱۷۲ مخ)

مینه:

ناخسي پسه.

لوی مخلص وايي:

مېر، مینه تر شا خسي خوړند وي مدام
بهاور کړې د پسه او غوښي درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

{ن}

ناتار:

ناتار يو راز خواړه دي. په مستو يا شلومبو کي ډوډۍ وړه کړي وروسته
پياز، هوربه او بادرنګ په ګډ کړي، د پاسه نعنا يا شينشوبۍ پر
ودوړوي. ناتار د گرمۍ د موسم خواړه دي. اولنيو کابليانو "جان عمه"
ورته وايه.

لوی مخلص وييلي دي:

خپل پردي ئې هيڅ ترستوني نه تېرېږي
ترپلاو ئې د تروو شلومبو ناتار خوښ
(۴۱ مخ)

نرد:

د شطرنج په شان يو راز بازي ده.

لوی مخلص وييلي دي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود بایلل به دي په نرد وي يا په تاش
چي په دې توگې گټې هسې بندي
خانه! ستا پر هوښیاری باندې شاباش
(۱۷۳ مخ)

نیمگړې :
مجازاً د (فاني دنیا) په معنا.

لوی مخلص ویلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې بېخایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وینا
چي ونه کړې د نیمگړي پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ویلي دي:
خدای دي هیڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومي په سپیتانه او احتیاج
که درونتیا په سر کي درد پیدا کوي
پر سر مه سه د چا هسي ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:

په مړتيا کي هر سړی کوي ياري
هم وربولي دي په جارو په واري
دا څرگنده چي په وخت کي د نېستۍ
پلار له زويه څخه کاندې بېزاري
(۲۰۹ مخ)

واژگه:

ځيني پښتانه ئې (واژه) بولي، د کندهار پښتانه واژگي ته (مو) هم وايي.

لوی مخلص وايي:

په غوړو کي د کونجوتو تېل يا واژگي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

واښ:

د اوښ د غاړې مهار.

لوی مخلص وايي:

نن د هيلي واښ "مخلصه" وشلوه اشنا
خدای زده چي بې بيا په محبت کړې سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)

يا بل ځای:

هر کنسکۍ وي پر خپله دنيا سرانښ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

چي ډوډۍ بې لاندې نه کړې څوک تر غاښ
که هر څو ورپسې ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړې وائښ
(مخ ۱۷۵)

وانی :
(فشار ئې پر لومړۍ خپه دئ) میده سوی ناپاک درمند ، د "وانه" په
شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وایي:
څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هروټ
(مخ ۱۵)

وټ:
لو سوی کښت، خالي مځکه

لوی مخلص ویلي دي:
څوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هروټ
(مخ ۱۵)

ورږ :
د آس د خټ ورېښتان.

لوی مخلص وایي:
که د خوار زړه په دنیا پسي وي خوږ

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

موږ هم هسي دئ په غم د ډېر و لږ
او بو وړی که لاس اچوي و ځگ (ته)
سپاره هم له ويري نيسي د آس وړږ
(۱۲۹ مخ)

وړېجن:
زلخوږی، ډېر وړی.

لوی مخلص وايي:
څوک به لري مخکي درمندونه واني ډېر
څوک به وړېجن له غريبی وي په هروڼ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطايي، بېره (وېره).

لوی مخلص وايي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د يار د مخ
يارانو ما ليدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{هـ}

هل:
د يوې کولو تېش.
لوی مخلص وايي:

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

نچار د خوني ور کړي هم ښه کتېد پرېوتو
کلکي مځکي په څير پرې هل ئې ډېر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:
له چتې وتل، وار خطايي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزې له هوله پر ملا تیک
غوره مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:
حيران، اريان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:
ولي ناست ئې په خواړۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر څو پر کورد خېښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هېڅ به نه سې پر ښېگڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

يپ:
غوټه، ډوب.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

لوی مخلص وايي:

ځان ته گټه وروړ ته زیان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چیرته وو بېلتون
تا مینده کړ، سې د مرگ په غوټه یې
(مخ ۱۳۲)

یوم:

بېل، بېلچه.

لوی مخلص وايي:

نه به یوم لرو نه سپاره نه تېره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(مخ ۱۴)

وراشي او اصطلاحات

ماغزه شلومبي کېدل:

دا وراشه هغه وخت ویله کېږي چي یو چا ته بیا بیا یو مطلب وویل سي
او هغه غوږ نه پر نیسي نو وایي چي د سرماغه مي شلومبي سوه خو پر
تا ئې هېڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:

د "مخلص" ماغزه شلومبي په ډېر ویل
نور مي پسله دې یارانو کړئ معاف
(مخ ۴۷)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د باد تر وړی سپک:

ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:

نو چي لوی سي موراو پلار

کړي د باد تر وړی سپک

(۴۹ مخ)

پر غوږ وهل:

نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي څوک نه

غواړي چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:

ځان ته وایم پر غوږ نورو هم چي پوه سي

زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم

(۷۸ مخ)

نه مات نه څه توی:

دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو څوک پر نه څه باندي خښمېدلی وي

او د خښم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:

ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع

چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع

خو نه مات او نه څه توی دي نو پر څه

خوند د شات لکه گنډهېر کړو په نزاع

(۱۷۸ مخ)

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

د ملک تر منځ د غاتري (کچري) تر شا نه تېرېدل:
دا متل وشمه جمله ده. د کلي د ملک تر منځ که څوک تېر سي هرومرو
کومه لاندې ورته پېښوي او د غاتري (کچري) تر شا که څوک ودرېږي
په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه يا متل ويل سوی دی.

لوی مخلص وايي:
د چا پام چي ځان ته نه کړې څه چابک
هر سړی په درنو دروند په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی تر شا
مه تر منځ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:
ځان ناخبره (ناگومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:
چي تر لوی ئې په سل فکره غمجن
ځان شلوه له ټولو، حال واچوه پلن
تر هغو به هوسا نه سي په ژوندون
خو په پښه کي دي سپنسي لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن" ليکل سوی دی چي د
چاپ غلطی ئې بولم.

ځان کون اچول:
دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

خان ناخبره (ناگومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:

"مخلص" خلک چي مي فکر گڼي روڼ
خان به ولي پر هر څه اچوم کون
په وطن کي چي څوک کاندې خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سون
(۱۹۸ مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:

توبه د کندهار په لوېديځ کي د کوډک په غره کي د يوې سيمي نوم دی. د
دغه ځای خلک چي له چا څخه کوم نادوده عمل وويني نو وايي چي
"توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دی:

چي پر لار ځي د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهي له خيال په سپرمو
نور اوړی به ئې ته يوازي مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو"
(۲۰۰ مخ)

له زېري لکۍ جوړېدل:

دا وراشه د خان شرمولو، نامناسبه کار کولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:

نن منصف ناست ئې د عدل پر چوکۍ
گوره خرڅ چي نه کړې دين په خور وپی

د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

که له حقه دي مخ گز او په پر خټ
نوله زېري به دي جوړه سي لکۍ
(۲۰۷ مخ)

ميرزا عبدالقادر بيدل هم د پورتنۍ څلوريځي د وروستي نيم بيتي
مطلب په يوه بيت کي ويلی دی:
پيش بينی کن، زنگ حسرت ماضي برا
برقفا نظاره کردن، ريش را دم می کند
(ديوان بيدل، جلد دوم، ص ۹۱۵، تهران ۱۳۸۲ ش)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library